

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITUDOMÁNYI FŐISKOLA
INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

57

Nyíregyháza
2024

ATHANASIANA

a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Főszerkesztő:
Véghseő Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dobos András, Görfföl Tibor, Pauwlik Zsuzsa Orsika, Németh István,
Földvári Katalin, Szegvári Zoltán

A folyóirat Tudományos Tanácsadó Testületének tagjai:

S.E.R. Dr. Orosz Atanáz, megyéspüspök, Miskolci Egyházmegye
S.E.R. Dr. Martos Balázs Levente, segédpüspök, rektor, Központi Papnevelő Intézet,
Prof. Baán István, professor emeritus, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
Prof. Dolhai Lajos, rektor, Egri Hittudományi Főiskola
Prof. Kustár Zoltán, tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Református Hittudományi
Egyetem, Öszövetségi Tanszék
Prof. Thomas Mark Németh, tanszékvezető egyetemi tanár, Bécsi Egyetem, Teológiai Kar,
Történeti Teológiai Intézet
Prof. Puskás Attila, tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Hittudományi Kar
Prof. Em. Szentmártoni Mihály SJ, professor emeritus, Pontificia Università Gregoriana
Prof. Várnai Jakab, tudományos munkatárs, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola

A szerkesztőség címe:

Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.szentatanaz.hu/ / athanasiana.kiadvanyok@szentatanaz.hu

Postacím:

H-4401 Nyíregyháza, Pf. 303.

Felelős kiadó:

dr. Odrobina László mb. rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2024

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

BODNÁR BOGLÁRKA

**Terdik Szilveszter: A magyarországi görögkatolikusok és a képzőművészet (1780–1972).
COLLECTANEA ATHANASIANA VI. Ars Sacra byzantino-carpathiensis, Kapitális Nyomda, Debrecen, Nyíregyháza, 2023.¹**

A tavalyi esztendőben zárult az MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport öt éves munkája (2018–2023), amelynek keretében három új kötet – egyháztörténeti, kánonjogi és művészettörténeti – látott napvilágot. A kutatócsoport művészettörténeti területéért felelős szakemberének, Terdik Szilveszternek négy munkája jelent meg a program ideje alatt: két művészmonográfia – Roskovics Ignácról és Petrasovszky Manórol –, valamint két összefoglaló kutatás: az első *A Munkácsi Egyházmegye festészete a XIX. században* címmel látott napvilágot 2020-ban, amelynek bővített és átdolgozott változata ez a mostani nagyobb lélegzetű mű, *A magyarországi görögkatolikusok és a képzőművészet (1780–1972)*. Előzménynek tekinthető még a szerző egy korábbi, 2011-es kiadású könyve, amelyben más hangsúlyokkal egy rövidebb történelmi időszakot vizsgál. Legújabb kötetének végpontját kitolja egészen 1972-ig, Dudás Miklós hajdúdorogi püspök halálának évéig. Vagyis rátekint, elemzi a közelmúlt jelenségeit is. Terdik publikációira egyaránt jellemző az alapos levéltári munka, a bőséges adatközlés, számos forrásszöveg átírata, és a gazdag, jó minőségű képanyag, amely a szövegeket jól kiegészíti, a megértést segíti.

A szerző *A magyarországi görögkatolikusok és a képzőművészet (1780–1972)* bevezetésében leszögezi, hogy a Munkácsi, majd az abból kiváló Eperjesi Egyházmegyéék, az 1912-ben megszülető Hajdúdorogi Egyházmegye és a Trianon után, 1924-ben felállított Miskolci Apostoli Exarchátus területén folyó művészeti tevékenységből, ahogy az a címben is olvasható, a képzőművészeti alkotásokat mutatja be, amely magában foglalja a fatáblára, vászonra, olykor fémlemezre festett képeket és a falképeket is. A festők gyakran dolgoztak együtt faragókkal, szobrászokkal, a templomi berendezések – ikonosztázionok, oltárok, szószékek – kialakításában, ezért a kötetből ők sem maradnak ki. Nem foglalkozik az azonban a szorosabb értelemben vett iparművészettel és az építészettel sem.

A hat fejezetből álló monográfia kronológiai rendben követi a görögkatolikus templomok számára dolgozó egyházi festők munkásságát, akik között külön csoportot jelentenek az ún. egyházmegyei festők. Terdik Szilveszter kutatásainak köszönhetően a Munkácsi és az Eperjesi Egyházmegyéékben három-három ilyen tisztséggel bíró festőről tudunk. Feladatkörüket a főpásztorok időről-időre újra szabályozták, amelyről a papáságot

1 Az Egyháztörténelem X. Országos Találkozóján, Pécsen, 2024. június 5-én tartott könyvbemutatón elhangzott ismertető szerkesztett változata.

körlevélben tájékoztatták. Az egyes egyházmegye területén elsőbbséget élvezett az egyházmegyei festő személye, vagyis őt kellett (volna) hívni egy-egy festészeti munkára, ami a gyakorlatban nem jelentett kizárólagos jogot, hiszen egymaga képtelen lett volna ellátni az igényeket. A parókiáknak a festészeti feladatokra megkötött szerződését az egyházmegyei festőnek véleményeznie kellett, ha a másik mester nem felelt meg az elvárásoknak, akkor a szerződést semmisnek tekintették. A szegényebb közösségek nem mindig engedhették meg maguknak a magasabb áron dolgozó egyházmegyei festő alkalmazását, ezért időnként előfordult, hogy megpróbálták kihagyni, megkerülni őt, és az engedélye nélkül megbízást adni egy olcsóbb, de képzetlenebb festőnek. Miskolc környékén, amely a 19. század közepén az Eperjesi Egyházmegye peremterületének számított, gyakran nem az egyházmegyei festőt bízták meg, hanem inkább a környékről hívtak, akár más felekezetű evangélikus, református *pictorokat*.

A 19. század elején Mankovits Mihályt Bacsinszky András munkácsi püspök (1772–1809) a bécsi akadémiára küldte, ahol tájképfestészetet, rajzot, valamint történeti festészetet tanult. Visszatértét követően az ungvári püspöki központ közelében telepedett le, s 1813-ban ő lett az első egyházmegyei festő. A tisztséget 1853-ig töltötte be. Halála után a következő egyházmegyei festő megtalálásával Popovics Bazil püspök (1837–1866) egy Pesten dolgozó görögkatolikus papot bízott meg, aki Vidra Ferdinándot (1815–1879), a veszprémi származású római katolikus festőművészt ajánlotta. Vidra 1856-ban kérte kinevezését, amelyet 1859-ben nyert el, és viselte haláláig mintegy két évtizeden keresztül. A Munkácsi Egyházmegye utolsó egyházmegyei festője, a görögkatolikus papcsaládból származó Roskovics Ignác (1854–1915) lett, aki országos ismertsége révén a fővárosban maradt, ebből fakadóan nem tudta ellátni feladatát, vele a tisztség is elsorvadt.

Az Eperjesi Egyházmegye első egyházmegyei festőjének Tarkovics Gergely (1818–1841) püspök Miklóssy Józsefet szemelte ki, aki váratlan halála miatt alig egy évtizedig volt egyházmegyei festő. Félbemaradt munkáit unokaöccse, Miklóssy Mihály fejezte be, akivel többször együtt dolgozott már korábban. Ő vitte tovább az egyházmegyei festői címet is. Az új püspök, Gaganecz József (1842–1875) számára mintha már nem lett volna fontos, hogy képzett festő felügyelje az egyházmegye festészeti tevékenységét, mivel az ő idejében egy nagyon szerény tehetségű mester, Boda József nyerte el ezt a címet.

A 19. század folyamán az akadémiát végzett egyházmegyei festők alkalmazásának célja, hogy a görögkatolikus hitéletben kiemelkedő szerepet játszó ikonokat, amelyek képállványra helyezve a templomok berendezésének markáns elemét adják, lehetőleg az ikonográfiában járatos és a festői technikákat jól ismerő festők készítsék. Vagyis a megfelelő minőség biztosítására szolgált, de közben elindított egy másik folyamatot, amely fellazította a korábbi bizánci képhagyományt, és a nyugati művészet irányába vezette.

A század végére maguk a festők is kiszorultak az ikonok készítéséből, mert a görögkatolikus közösségek szívesen vásárolták meg akár teljes ikonosztázionjaikat az ekkor induló egyházi műipari vállalkozásokban. Ezeknek az egyházi műipari cégeknek a működését is leírja Terdik Szilveszter, hiszen mai napig nagy számban megtalálhatók a görögkatolikus templomokban.

A kötet végén a szerző külön alfejezetet szán az ikonosztázzról való gondolkodás változásainak. A képállványok formája, szerkezete jelentős átalakuláson ment át a 17. század óta. A barokk, majd a rokokó időszakában a háttérből előlépő díszes állványzat fontos-

sága már-már megelőzte az ikonokét, ezért fordulhatott elő, hogy egy közösség megcsináltatta az ikonosztázionját egy faragómesterrel, de az ikonok csak évek múltán kerültek bele. Végül sok templomban maga az ikonosztázion is eltűnik, és ez a tendencia egészen a 20. század közepéig megmarad.

A Katolikus Egyházban példaértékű a Lendület Görögkatolikus Kutatócsoport munkája. Terdik Szilveszter művészettörténészként levéltári kutatásaival, művészettörténeti-stíluskritikai módszerekkel, helyszíni felmérésekkel összegyűjtötte, meghatározta és bemutatta azon művészek és képzőművészeti alkotások körét, amelyek történetén és alkotásain keresztül értelmezhetővé válik ebben az egyházi közösségben a művészethez való viszony múltja és jelene. A kötetben olvasható sok-sok példán keresztül pedig máig ható folyamatok rajzolódnak ki.

